

ERMENİ EDEBİYATINDA MİLLİYETÇİ EĞİLİMLER: PARUYR SEVAK ÖRNEĞİ*

(NATIONALIST TENDENCIES IN ARMENIAN LITERATURE:
PARUYR SEVAK EXAMPLE)

Hande DOLUNAY

Ankara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora öğrencisi
hndakts@hotmail.com.tr

Öz: *Bu çalışmada ilk etapta özellikle Sovyetler Birliği döneminde gözlemlenen, Ermeni edebiyatındaki milliyetçi eğilimler irdelenecek ve Ermeni edebiyatında yaşanan güdümlülük sorunu gündeme getirilecektir. Bu bağlamda, Ermeni edebiyatı milliyetçilik bağlamında ve Paruyr Sevak özelinde irdelenecek, Sevak'ın eserlerini hangi motivasyonla, nasıl ürettiği bunun yanısıra milliyetçilik anlayışının hangi zemine oturduğu araştırılacaktır. Ardından şairin milliyetçi söylemlerini dile getirdiği eserleri arasında kamuoyunda yankıları ve izleri devam eden şiirleri arasından spesifik örnekler seçilerek incelenecektir. Bunu yaparken amacımız, kamuoyuna sunulan eserlerin hangi motivasyonla yazıldığını ve okurda nasıl bir algı yaratıldığını sergilemek olacaktır.*

Anahtar sözcükler: *Ermeni edebiyatı, milliyetçi eğilimler, güdümlülük, Paruyr Sevak.*

Abstract: *In this work, the nationalist tendencies, which especially were observed in the Armenian literature during the Soviet Union period, will be discussed at the first step and the problem of being controlled in the Armenian literature will be brought forward. In this context, The Armenian literature will be discussed in the context of nationalism and specific to Paruyr Sevak, and it will be researched that Sevak created his works with which motivation and how, and in addition to it, his nationalism comprehension was formed on which basis. Then, the specific examples will be selected and examined among the poems which their echoes and traces are still maintained in the public among the poet's works that he voiced his nationalist expressions. As we do it, our purpose is to show with which motivation the works that were presented to the public were created, and which perception was created in the public.*

Keywords: *Armenian literature, nationalist tendencies, being controlled, Paruyr Sevak.*

* Bu Makale, "Ermeni Edebiyatında Milliyetçilik: Paruyr Sevak Örneği" (2015) Başlıklı Yüksek Lisans Tezinin Üçüncü Bölümünden Üretilmiştir.

GİRİŞ

Sovyet Dönemi Ermeni Edebiyatında Milliyetçi Eğilimler

18. yüzyılda Romantizm akımının gelişmesine paralel olarak milliyetçilik kavramı olarak edebiyat eserlerinde tanımlanmaya başlamıştır. Bu sayede, geniş toplum kesimlerince anlaşılması ve içselleştirilmesi daha kolay hale gelen milliyetçilik 19. ve 20. yüzyıllarda başta dünya siyaseti olmak üzere pek çok sosyal alanda etkisini göstermiştir. Çok uluslu imparatorluklarda kimi zaman etnik kimliklerin bağımsızlık isteklerine aracı olan milliyetçilik, kimi zamanda Hitler Almanyası'nda olduğu gibikimliklerin farklılaşmasını önlemek için baskı aracı olarak kullanılmıştır.

19. yüzyılın başlarında dünyada devam eden milliyetçi akımlar Ermeni edebiyatında da kendini göstermişti. Ermeni edebiyatında milliyetçi düşünceleri işleyen eserler ortaya çıkarken bu eserlerin çoğunda başka ulusları karalama yoluna gidildiği tespit edilmiştir.

Şüphesiz ki milliyetçilik akımlarından en olumsuz etkilenen siyasi yapılar başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere çok uluslu imparatorluklardı. Bünyesinde Arap, Arnavut, Ermeni, Rum, Yahudi, Slav gibi etnik kimlikleri barındıran Osmanlı Devleti öncelikle Balkanlar'da olmak üzere pek çok farklı yerde milliyetçi isyanlarla mücadele etmek zorunda kalmış ve toprak kaybetmişti. Bu olayların ardılı isyanlar Anadolu'ya da sıçradı. Devletin tepkisiz kalması düşünülemezdi: Büyüklü küçüklü pek çok Ermeni olayı ve isyanı da 1915 yılında Sevk ve

İskan Kanunu çerçevesinde göçle sonuçlandı ve belgeler ışığında bugünden geriye baktığımızda devletin kontrolünde yapılan iç göçün, kontrolsüz dış göçe dönüştüğünü görebiliyoruz. Gerçek şu ki, araştırmacılar, o günlerde Osmanlı devletinin dış göçlere nasıl baktığını incelemeyeceği için, dış göçler bağlamında bir tepki verilip verilmediği konusunda bilgi sahibi değiliz. Ama mevcut veriler, söz konusu durumun, pek çok Ermeninin yurt dışına gitmesine neden olduğunu belgeliyor: Ermenilerin yeni yurtlarındaki sosyal, siyasal ve hukuki koşullar ise, Ermeni milliyetçiliğinin yeniden biçimlenmesi için ortam hazırladı. Bu yeni dönemde ikinci ve üçüncü kuşak Ermenilerin milliyetçi ideolojiye, şiddeti giderek artan radikal bir tutumla ve yeni umutlarla yöneldikleri gözlemlendi.

19. yüzyılın başlarında dünyada devam eden milliyetçi akımlar Ermeni edebiyatında da kendini göstermişti. Ermeni edebiyatında milliyetçi düşünceleri işleyen eserler ortaya çıkarken bu eserlerin çoğunda başka ulusları karalama yoluna gidildiği tespit edilmiştir. Birsen Karaca, *Ermeni Edebiyatı*

Seçkisi adlı kitabında söz konusu olguyla ilgili tespitini şöyle ifade eder: “*Ermeni edebiyatının tarihi gelişiminin hemen her döneminde edebiyatçı ve araştırmacıların çalışmalarında sanat kaygısının Ermeni halkının siyasi bir kimlik kazanabilmesi yönündeki amaçlarının arka planına atarak bir başka ulusu karalama yolunu seçtikleri gözlemlenir.*”¹ Bu durum, yani Jacob Grimm’in (1785-1863) formüle ettiği şekliyle “*milli ruhun edebiyatta yaratıcı güç* olarak tezahür etmesi Ermeniler arasında dikkat çekici bir biçimde kendini gösterir. Bu gücün toplumu milliyetçi ideoloji bakımından politize etmesi kaçınılmazdır. Anahide Ter Minassian da 1989 yılında Fransızca olarak yayımlanan *Ermeni Devrimci Hareketinde Milliyetçilik ve Sosyalizm 1887-1912* adlı eserinde “*İleride militan ya da profesyonel devrimci olacak kişilerin psikolojik ve ideolojik formasyonunda milli edebiyatın oynadığı rolü vurgulamak gerekir,*”² diyor ve düşüncesini desteklemek için Ermeni edebiyatından Raffi’yi *Çılgın* adlı eseriyle ön plana çıkartıyordu.

Ermenilerin yaşadığı coğrafya, tarihte çoğu zaman büyük güçlerin himayesi altında kalmıştır. Tarihi gerçekleri dayanak alırsak, Ermeniler yaşadıkları toprakların stratejik konumunu değerlendirerek politika geliştirmeyi, yeni ve daha büyük bir güç gelinceye kadar egemenliği altında oldukları devlete karşı verdikleri tepkilerle güven kazanmayı başarmışlardır diyebiliriz. Bu güçler sırasıyla Doğu Roma ve Persler, sonrasında Selçuklu-Osmanlı İmparatorluğu ve Rus Çarlığı’dır. I.Dünya Savaşı sonrasında kurulan Ermenistan Cumhuriyeti (1918-1920) ise kısa süre sonra Sovyet Rusya hakimiyetine girmiştir. Sovyet yönetiminde Ermeni şair ve yazarların bir kısmı zamanla Sovyet düşüncesinin etkisinde kalarak yazın hayatına devam ederken, (Vahan Totovents, Yeğişe Çarents, Hovhannes Şiraz, Paruyr Sevak, Raffi vd. gibi şair ve yazarların) bir kısmı da milliyetçi düşünceleri sebebiyle devletin baskısıyla karşılaşmıştır. Pek çok ulusun ve fedaratif devletin birleşiminden oluşan Sovyet Rusya’da başat kültür Rus kültürü ve diliydi. Buna rağmen diğer kültürlerin de gelişimine milliyetçilik ya da devrim öncesi döneme ilişkin çağrışımlarda bulunulmadığı sürece müsaade ediliyordu. Amerikalı Ermeni Bardakjiyan bu baskı dönemiyle ilgili olarak şu tespiti yapıyor: “*<...> geçmişle ilgili yazan bir yazar, eski olanın propagandasını yaptığı için dışlanıyor; ona Devrim düşmanı damgası vuruluyor; ‘sınıf düşmanı’, ‘halk düşmanı’, ‘milliyetçi’, ‘bireyci’, ‘burjuva’, vs. gibi sıfatlara layık görülüyordu.<...>*”³

1 Birsan Karaca, *Ermeni Edebiyatı Seçkisi*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, S. 14-15.

2 Anahide Ter-Minassian, *Ermeni Devrimci Hareketinde Milliyetçilik Ve Sosyalizm 1887-1912*, Çev.Mete Tunçay, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, S. 31.

3 Kevork B.Bardakjiyan, *Modern Ermeni Edebiyatı*, Çev. Fatma Ünal, Maral Aktokmakyan, Aras Yayınları, İstanbul, 2013, S. 243.

Ermeni Edebiyatında Gdmllk Sorunu

Geçmişten gelen ve edebiyat dünyasında güdümlü edebiyat ya da angaje edebiyat terimleriyle ifade edilen olgu giderek artan bir yükseliş trendi göstererek 20. yüzyıla da sirayet etti, SSCB ve Hitler Almanya'sında ise altın çağını yaşadı.

Bu olguyu coşturan kültür ortamını hazırlayan düşünsel ve ideolojik altyapı yeni değildi, bir önceki yüzyılda yeni bir konseptle yeniden doğmuştu ve yeni adını bulmuştu: 19. yüzyılın etkin ideolojisi olan milliyetçilik, Fichte'nin de imlediği gibi kültür ve politikanın birlikte yol almasına neden olmuştur. Bu yüzyılda milliyetçilik ideolojisinin hem siyaset alanında hem de edebiyat ve diğer sanat dallarında, özellikle de devletleşememiş milletlerde birleştirici gc kaynağı olarak kullanıldığı gözlemlendi. Toplumsal bir ivmeye ihtiyaç duyan milliyetçiliği halkla buluşturacak olan ise verdiği eserlerle entelijensiya olmuştur. Böylece bu yolla edebiyat, halkı milliyetçi bir birey haline getirme amacına hizmet ediyordu.

Bu olgu Ermeni edebiyatında da gözlemlendi (ve hl da gözlemleniyor): Ermeni edebiyat adamlarının, geçmişten bugüne sürekli olarak arz eden bir ısrarla kalemlerini halkta milliyetçi duygular uyandırmak ve/veya halkın milliyetçi duygularını beslemek için kullandıklarını takip edebiliyoruz.

“Güdümlü” kelimesi “belirli bir plan veya yönde yürütülen bir amacı, bir eğilimi yansıtan”⁴ demektir. Bu tanımdan yola çıkarak *güdümlü edebiyatı* şu şekilde ifade edebiliriz: Toplumsal, siyasi, dini kökenli ideolojileri anlatmak, bazen de benimsetmek için edebiyatın bir araç olarak kullanıldığı halidir.

Yazarların içinde bulunduğu koşullar, dönemler ve sosyal yaşam tarzlarından etkilendiği bilinen bir durumdur. Nitekim, Sovyet coğrafyasında gerçekleşen Bolşevik Devrimi orada var olabilmek için bazı yazarların güdümlü edebiyat sınıfına giren eserler vermesine neden olmuştur. Moran, bu dönemle ilgili şu bilgileri aktarır:

Devrimden sonra Sovyetler'de Komünist Partisi, sanat alanında tek bir görüşün kabul edilmesini şart koşamamış ve biçimcilik gibi, fütürizm gibi akımları hoşgörü ile karşılamıştı. Ne var ki durum değişmiş ve Stalin döneminde, Parti sanat anlayışını kendi denetimine almak

4 Türk Dil Kurumu Resm İnternet Sayfası, “Güdümlü”
http://www.tdk.gov.tr/Index.php?Option=Com_Gts&Arama=Gts&Guid=Tdk.Gts.52a73be0112dc2.28207119 (09.12.2013).

*gereğini duymuştu. Stalin'in adamı Jdanov'un başı çektiği bu girişimin sonucu toplumcu gerçekçilik diye adlandırılan bir sanat anlayışı saptanmış oldu.*⁵

Yıldız Ecevit (1946-) ise “Çağdaş İsviçre-Alman Edebiyatına, Genel Bir Bakış” adlı makalesinde İsviçre’de Hitler döneminde oluşan güdümlü edebiyatın milli bilinç oluşturmak için “manevi ülke savunması” adlı kampanyanın nasıl kullanıldığını bize şu şekilde açıklar:

*Bu kampanyanın stratejisinin özünü, ulusal bilincin güçlendirilmesi ve ülkenin tüm kaynaklarının bu yönde seferber edilmesi oluşturur. Edebiyatın da bu amaçla güdümlü bir yapı gösterdiği, ulusalcı olmayan, birlik ve beraberlik ruhunu güçlendirici öğeler taşımayan edebiyat ürünlerinin dışlandığı görülür. Edebiyatı doktriner kalıplara oturtmaya çalışan, yalnız içerikte değil, biçimde de tüm yeniliklere karşı olan “manevi ülke savunması” yılları, edebiyat alanında son derece kısır geçmiş, arkaik oluşumlara yol açmıştır.*⁶

J.M. Bernstein, Adorno’nun (1903-1969) *Kültür Endüstrisi* adlı kitabında yaptığı sunuşta, “<...> Saf sanat eserlerinin ‘özerkliği’, dışsal amaçlardan bağımsızlığı, belirli bir tüketicinin (kilise, devlet, hami) talebi üzerine değil, ‘özel’ olarak üretilmiş olmalarından kaynaklanır,”⁷ der. Bu bağlamda, güdümlü edebiyatın bir talep ve amaç üzerine üretildiği aşikârdır. Güdümlü edebiyatta bir ideoloji ve bir gruba bağımlılık sezilir.

Ermeni edebiyatında güdümlülük sorunu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kafkas Dilleri ve Kültürleri Bölümü Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı’nda, konunun uzmanları tarafından uzun zamandan beri dile getirilmektedir. Elde edilen verilere göre, Ermeni edebiyatında, odağında Türkiye karşıtlığı olan bir ideoloji geliştirilmeye başlanmış, II. Dünya Savaşından sonra ise bu ideoloji evrilmiş ve suçlamaya dönüşmüştür. Ermeniler tarih boyunca yaşadıkları sorunları, siyasi ve ideolojik amaçları doğrultusunda, edebiyatı kullanarak taraflı bir şekilde yansıtmışlardır. Doğanay Eryılmaz, “Fransız, Ermeni ve Türk Literatüründe Anı Türü” başlıklı yüksek lisans tez çalışmasında Ğevond Alişan’ın (1820-1901) *Ermeni Anayurdu Anıları* adlı eserinin Ermeni milliyetçiliğini ön plana çıkarttığının tespitini

5 Berna Moran, *Edebiyat Kuramları Ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, S. 52- 53.

6 Yıldız Ecevit, “Çağdaş İsviçre- Alman Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı.1-2,Cilt.34,1990, <http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Dergiler/26/1249/14283.Pdf>. S.83, (10 Aralık 2013).

7 Theodor W. Adorno, *Kültür Endüstrisi “Kültür Yönetimi”*, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, S.21.

yapar.⁸ Daha sonraki dönemlerde ise 1915 olayları, Ermeni güdümlü edebiyatında en yoğun işlenen konu olmuştur. Örnekeleyelim: Ermeni asıllı ünlü Fransız şakıacı Charles Aznavour, 1924'te Paris'te doğar. Babası Gürcistan, annesi ise Anadolu Ermenisidir. *Geçmiş Zaman Olur Ki* adlı eserinde Aznavour okurunu bazı yanılsamalara düşürür. Örneğin ailesinin “tehcire” uğradığını ifade eder:

Hayal kuruyorum, ve diyorum ki, şu güneşi hiç görmeyebilirdim. Uzun yürüyüşünde, İstanbul ile Şam arasındaki o kahrolası çöl yolculuğunda ıstırap çekerek, terleyerek, zorlanarak hayatta kalmaya çalışan babamın sivilleşmiş sperminde kısıtlı kalabilirdim.<...> Aydınlar, papazlar; insanlar; hatta bebekler feci yöntemlerle öldürülüyor; kadınların ırzına geçiliyordu... Zavallı annem düşük yapıp beni çölün kumlarına bırakabilirdi; ben bu dünyadan göçerken, o da, bacakları kan içinde ölüme doğru yavaş ve çetin yürüyüşüne devam edebilirdi. 'Jön Türk' hükümeti bu dünyadan hepsinin silindiğini görmeyi umut ediyordu- yok edildiğini temizlediğini.⁹

Aznavour'un anlatısının gerçeklikle uyuşması olanaksız, çünkü Osmanlı Devleti'nin imparatorluğun resmi sınırları dışında kalan bir bölgede Sevk ve İskan Kanununu yürürlüğe sokması ve uygulanması söz konusu olamazdı. Aznavour kalıp önyargıları ve düşünceleri kullanarak bilgileri saptırma eğilimindedir. Zira Aznavour'un anne ve babası, Osmanlı uyruğunu taşıyan kişiler olmamalarının yanı sıra, Sevk ve İskan Kanunu çıktığında Osmanlı sınırları dışında yaşıyorlardı, Rusya'da yaşanan siyasi olayların etkisiyle gemiyle kaçarak İstanbul'da konaklamış ve Avrupa'ya geçmişlerdi.¹⁰

Konu ile ilgili olarak dikkatimizi çeken bir diğer isim de Ermeni asıllı Amerikalı yazar William Saroyan oldu. William Saroyan, ailesinin 1905 yılında Amerika'ya göçünün ardından, 1908 yılında Amerikan'ın California eyaletinin Fresno şehrinde dünyaya gelmiştir.¹¹ Willam Saroyan'ın biyografilerinde Saroyan ailesinin hangi motivasyonlarla Amerika'ya göç ettiği bilgisi yok. Buna karşın William Saroyan'ın *Ödlekler Cesurdur* adlı kitabının Önsöz yazarı olan Aziz Gökdemir, bu gerçeği görünmez kılarak şu ifadeyi kullanır: “<...>

8 Doğanay Eryılmaz, “Fransız, Ermeni Ve Türk Literatüründe Anı Türü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birsen Karaca, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ermeni Dili Ve Kültürü Anabilim Dalı, Ankara, 2011, 2.Bölüm, S.85.

9 Charles Aznavour, *Geçmiş Zaman Olur Ki*, Çev. Emre Aral Altuntaş, Aras Yayınları, İstanbul, 2005, S. 10.

10 Bkz. Doğanay Eryılmaz, “Ermeni Literatüründe Anıların Niteliği Ve Yazılış Amaçları”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 39, Ankara, 2011, S. 200.

11 William Saroyan, *Ödlekler Cesurdur*, Çev. Ohannes Kılıçdağı, Aras Yayınları, İstanbul, 2010, S. 7.

Fakat ilk öykülerinden beri var olan bu temayı sık sık gülmeceye dökebilmesi, şematik sınıflamalara rağbet etmeyip evrensel portreler çizebilmesi onu sürgün edebiyatında apayrı bir yere oturtuyor.” Bu cümlede, William Saroyan doğduğu ülkenin ve içinde büyüdüğü kültürün sürgünü olarak sunulmuştur. Oysa hakkında yazılan birçok makalede Saroyan’ın Amerikalı olduğu belirtilir. Feza Kürkçüoğlu’nun *Birgün Gazetesi*’nde Saroyan’ın ağzından şöyle bir veri sunar: “ <...> *Bir Amerikalıyım ama Bitlisli olduğumu hiçbir zaman unutmadım*”¹² Yine *Taraf Gazetesi*’nde Markar Esayan *Doğduğu Yerde Bir Sürgün: William Saroyan* başlıklı yazısında Saroyan’ın “Ermeni asıllı ünlü Amerikalı yazar”¹³ olduğunu belirtir.

Bu durumda, Gökdemir, William Saroyan hakkında bugüne kadar yazılmış olan Ermenice ansiklopedilerdeki, bilimsel çalışmalarındaki “Amerikalı yazar”¹⁴ tanımlamasını da görmezden gelerek kamuoyunu yanıltacak bir bilgi sunmaktadır.

Bunlara ilave olarak bir başka gerçeklikten daha bahsetmek gerekiyor: Ahmet Akter’in verdiği bilgiye göre, Ermenilerin Amerika’da çıkarttıkları *Goçnak* dergisi Ermeni göçlerini üç döneme ayırıyor: 1) 1848-1875 öğrenci dönemi 2)1875-1896 ticaret dönemi 3) 1896-1904 işçi dönemi. Akter, ilave olarak bazı yazarların ilk iki dönemi birleştirdiği bilgisini de verir.¹⁵ Nedim İpek de yaptığı çalışmada Amerika’ya göç eden Ermenileri üç gruba ayırır: a) 1840 yılından itibaren misyonerlik faaliyetleri ile Amerika’ya göç, b) 1890 yılından itibaren tüccar göçü, c) İsyanlar sonucu Anadolu’yu terk edenlerin göçü.¹⁶ Buradan çıkan sonuç, Ermeniler Amerika’ya 1834 yılından itibaren belli aralıklarla ve farklı sebeplerle göç etmiştir. Bu sebepler arasında misyonerlik faaliyetleri, eğitim, ekonomik nedenler ve politik unsurlar da vardır.

Bu bilgiler biryana, genel tarih bilgilerimizle de Amerika’ya bu yıllarda yapılan göçün merkezine Ermenileri oturtamayız. Çünkü, “Yeni Dünya” I.Dünya

12 Feza Kürkçüoğlu, “William Saroyan Yüz Yaşında”, *Birgün Gazetesi*, 31.08.2008, <http://Www.Arasayincilik.Com/Press.Php?I=546>, (15 Ocak 2014).

13 Markar Esayan, “Doğduğu Yerde Bir Sürgün: William Saroyan”, *Taraf Gazetesi*, 01.09.2008, <http://Www.Arasayincilik.Com/Press.Php?I=21>, (15 Ocak 2014).

14 Հայկական Սովետական Հանրագիտարան, “Սարոյան Վիլյամ, Վիլյամ Սարոյան Ամերիկյան Գրող:”, Հայկական Սահ Գիտությունների Ակադեմիա, Հասոոք.10, Երևան, 1974, Էջ.241.

15 Ahmet Akter, “Tehcir Öncesi Vilayati-Sitteden Amerika’ya Ermeni Göçü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İnkılâpları Enstitüsü, İzmir, 2006, 2. Bölüm, S. 26.

16 Nedim İpek, “Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Uygulama Ve Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı.6, 1995, http://Dergiler.Ankara.Edu.Tr/Detail.Php?Id=19&Sayi_Id=1152, S.260-261,(13.04.2014).

Savaşından çok önce, yalnızca Anadolu'dan değil, Uzak Doğudan, Avrupa'dan, kısaca dünyanın her tarafından gelen göçmenlerin cazibe merkezidir. Örneğin, New York'un kuruluş öyküsüyle bu bilgiyi ön plana çıkartabiliriz. 1840'lı yıllardaki "Altına Hücum" olarak tanımlanan göç akımını incelediğimizde ya da "Amerikan Rüyası" tanımlamasının etimolojisini araştırdığımızda da Amerika'ya duyulan göç özleminin boyutları ve niteliği konusunda fikir edinebiliriz. Birsen Karaca Almanya'da sunduğu "Göç Olgusu ve Edebiyat" başlıklı bildirisinde konuyla ilgili olarak şu bilgileri sunar: "1849 yılında ise 'Altına Hücum' olarak anılan göç hareketinin ilk dalgası başlıyor: Dünyanın dört bir yanından insanlar altın bulmak hayaliyle California'ya akın ediyorlar."¹⁷ Bu bilgiler dayanarak da Amerika'ya yapılan göçlerin Sevk ve İskan Kanunu kapsamında yapılan Ermeni göçüyle sınırlandırılmayacağı değerlendirmesini yapabiliriz.

Güdümlü edebiyat ürünleri ortaya koymak veya bir düşünceyi benimsetmeye çalışmak insanların belleğine müdahalelerde bulunarak bilgi kodlamasına yol açmaktadır.

Elimizdeki verilere ve uzmanları tarafından yapılan değerlendirmelere göre, milliyetçi Ermeniler açısından Sevk ve İskan Kanunu kapsamında veya başka nedenlerle yapılmış olan göçler, bütünlüklerinin korunmasına karşı bir tehditmiş gibi algılanmaktadır. Bu grubun iddiası ise, bozulduğunu ilan ettikleri bütünlüklerini tekrar oluşturmaktır. Bu anlamda yakın tarihte yaşanan olaylar, edebiyat ve görsel sanat verilerinin yardımıyla söz

konusu düşüncelerin ve ideolojilerin kullanımına açılmıştır. Kodlanmış bilgiler, bireylere bahsi geçen araçlarla aktarılmaya çalışılmıştır.

Sonuç olarak, edebiyat veya sanat ürünlerinin herhangi bir ideoloji ve düşüncenin üzerinde temellendirilmesi taraflı bir tutum sergilenmesine neden olmuştur. Güdümlü edebiyat ürünleri ortaya koymak veya bir düşünceyi benimsetmeye çalışmak insanların belleğine müdahalelerde bulunarak bilgi kodlamasına yol açmaktadır. Bu aynı zamanda bireyleri yanıltmaya ve taraf sağlamaya yönelik olduğundan okur açısından da olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Birsen Karaca, konuyla ilgili olarak, "Bu durumda sanat ve tarih metinlerinde yeniden kurgulanan gerçeklerin etrafında örülen yorumlar aracılığıyla yaratılan imgelerin birey ve toplum ilişkilerini nasıl yönlendirdiği önem kazanıyor ve etik değerler gündeme geliyor."¹⁸ diyor. Bu düşünceden yola çıkarak güdümlü edebiyatın, edebiyatı etik değerinden uzaklaştırabileceği ve daha da ileri giderek bireylerin düşüncelerini bilinçli olarak düşmanlık

17 Birsen Karaca, "Göç Olgusu Ve Edebiyat", Kıtatek "Göç Ve Göçmenlik" Sempozyumu, 2005, S.30.

18 Birsen Karaca, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi//Toplumsal Bellek Ve Sinema*, Say Yayınları, İstanbul, 2006, S. 59.

duygularıyla doldurarak değiştirebileceği yönünde çok ciddi bir tehdit algısının varlığından bahsedebiliriz.

Bu noktada, Ermeni edebiyatında ortaya çıkan durumu resmetmek için, eserlerini çok sayıda etnik milliyetçilik unsurlarla bezeyen bir yazar ve şair olan Paruyr Sevak'ın yaşam öyküsünü ve eserlerinden bazılarını yakın planda incelemek yerinde olacaktır:

Sevak (gerçek adı Paruyr Rafaeli Ğazaryan'dır.)¹⁹, 1924 yılında bugün Ermeni sınırları içinde yer alan Ağrı Bölgesi'nde bulunan ve günümüzdeki adı Çanakçı (Dzangakat) olan köyde doğmuştur.²⁰ Ermeni şair/yazar eserlerinde milliyetçi ideolojiyi benimseyen ve yaymaya çalışan bir tutum sergilediği için dikkatimizi çekiyor. Sevak'ın etnik milliyetçi tutumu SSCB yöneticileri tarafından hoş karşılanmamıştır: Onun milliyetçi sesi bastırılmaya çalışılmış ve eserleri sansüre uğramıştır. Bu nedenle Ermeni halkının genel kanısı Paruyr Sevak'ın 17 Haziran 1971 yılında trafik kazasında hayatını kaybetmesi, milliyetçi eğilimleri nedeniyle KGB tarafından öldürüldüğü yönündedir. Nitekim şairin analizini yapacağımız eserlerinde Ermeni ırkının üstünlüğünü vurgulayan ve de aynı bakış açısıyla eserler veren diğer şairler gibi Ermeni dilini övmesi, Ağrı Dağı'nı simgesel anlamda yüceltmesi ve (yalnızca Türklerle sınırlı olmayan) Ermeni ve Ermenilik dışında kalan her şeyi ötekileştirmesi, düşman imgesi yaratmak için mutlak kötü olarak Türkü seçmesi ve Ermeni edebiyatındaki değişmez geleneği devam ettirerek 1915 yılını sembolleştirmesi açıkça görülür.

Paruyr Sevak'ın şiirleri üzerinde yaptığımız tarama sonucunda, aşağıda inceleyeceğimiz eserlerinde yansıyan milliyetçiliğe özgü karakteristik özelliklerin görülmesine olanak veren unsurları “Ermenilik bilinci”, “etnik aidiyet”, “Ermenistan imgesi”, “vatan imgesi”, “anadili”, “kan metaforu”, “soykırım motifi”, “Ağrı Dağı sembolü”, “düşman motifi”, “ötekileştirme” olarak tespit ettik.

İlk etapta, yeni nesillerin Sevak'ın mirasına ne derecede sahip çıktığını görmek için, “Քիչ ենք բայց հայ ենք” ([Kiç enk bayts hay enk]/ “Azız ama Ermeniyiz”) başlıklı şiirinin sosyal paylaşım sitelerindeki kullanımını takip etmek yeterli olacaktır: Söz konusu şiirden alıntı yapılarak kullanılan “Քիչ ենք բայց հայ ենք” ([Kiç enk bayts hay enk]/ “Azız ama Ermeniyiz”) ve “Մենք քիչ ենք, սաղայն մեզ հայ են սունւմ.” ([Menk kiç enk, sakayn mez hay en asum]/ “Azız ama bize Ermeni derler”) dizelerinin kullanıldığı sitelerin niceliği şairin milliyetçi görüşlerinin günümüzde de Ermeni toplumu üzerinde

19 Sevak, Şair Ruben Sevak'ın (Dr.Ruben Çilingiryan) Kullandığı Mahlastan Esinlenerek Sevak Adını Almıştır.

20 “Paruyr Sevak (1924-1971)”, 20.7.2012, <http://www.littlearmenia.com/html/poetry/poet.asp?Id=4>

ne kadar etkili olduğu konusunda bir fikir veriyor. E.C.Ulupınar, “Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netrografik Bir Araştırma: Facebook’ta Ermeni Gruplar” başlıklı makalesinde Sevak’ın yukarıda anılan dizelerinden esinlenilerek adlandırılmış olan “Çok azız, fakat bize Ermeni diyorlar” adlı bir grubun 4230 üyesi olduğunu tespit ettiğini söylüyor.²¹ Bu sonuç, Paruyr Sevak’ın toplum belleğinin inşasında hala çok etkin bir rol oynadığı değerlendirilmesi yapmamıza dayanak oluşturuyor.

Sevak tarafından 19-25 Ocak 1961 tarihleri arasında Erivan’da yazılmış olan “Քիչ ենք բայց հայ ենք” ([Kiç enk bayts hay enk]/“Azız ama Ermeniyiz”) şiiri Ermenilik bilincini ön plana çıkarması açısından önemlidir. Toplam 62 mısradan oluşan şiirin ruhuna hakim olan duygu, Ermenilik bilincini beslemek. Sevak, bu eserinde vatanı olarak tanımladığı bölgenin coğrafi güzelliklerine, kültürel değerlerine, tarihi geçmişine ve halkının yeteneklerine vurgu yaparken okurlarına Ermeni olmanın gururunu hissettirmek için birinci, on altıncı, kırk üçüncü ve altmışıncı dizelerde (toplam dört kere) “Azız ama bize Ermeni derler” dizesini tekrarlıyor. Şairin amacı, var olmanın “önkoşulu”²² olan biz duygusuna vurgu yaparak bireylerin milli bilincini yükseltmektir. Aşağıdaki alıntı şairin bu hedefini görmemize olanak veriyor:

< ... >

Biz kimseyi tercih etmeyiz kendimize,

Fakat hepimiz biliyoruz -

Bize Ermeni derler.

Ve neden bundan gurur duymayalım...

Varız.

Var olmalıyız

Ve üstelik çoğalmalıyız! (Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler)²³

Sevak’ın şiirinde “biz” Ermenidir. “Biz” şairin vatan gördüğü topraklarla, Ermeni tarihiyle bütünleşmiş ve yeteneklerle donatılmıştır, başkalarına “güzelliği, selameti, asaleti ve iyiliği” öğretmek gibi üstün vasıflara sahiptir.

21 Ercan Cihan Ulupınar, “Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netrografik Bir Araştırma: Facebook’ta Ermeni Gruplar”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, 2010, S. 227.

22 Ebru Burcu, “Ömer Seyfettin’den ‘Millî Benliğe Dönüş’ Çağrısı: Primo Türk Çocuğu”, *Bilig*, Sayı 30, Yaz/ 2014, Yaz/ 2004, S. 142.

23 Paruyr Sevak, “Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler”, 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/03/22/%D6%84%D5%Ab%D5%B9-%D5%A5%D5%B6%D6%84-%D5%A2%D5%A1%D5%B5%D6%81-%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%A5%D5%B6%D6%84/>

*Azız ama bize Ermeni derler.
Biz kimseyi tercih etmeyiz kendimize,
Kısaca, itiraf edelim!
Bizim, yalnızca bizim, Ağrı Dağı'mız var,
Ve burada, yücelerdeki Sevan'da,
Gökyüzü kendi yansısını çıkartır.
Gerçek şu ki Davit burada savaştı.
Gerçek şu ki Narek burada yazıldı.
Gerçek şu ki biliriz kayadan kilise,
Taştan balık, kilden kuş yapmayı
Öğretmek ve öğrenmek için,
Güzelliği,
Selameti,
Asaleti,
İyiliği... (**Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler**)²⁴*

Yukarıda verdiğimiz alıntı (“Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler”) Sevak’ın etnik aidiyet algısını da incelememize olanak veren bir şiirdir. Bu eserde vatan imgesi, Smith’in de belirttiği gibi etnik aidiyet açısından önemi bir toprak parçasında ikamet etmek veya onun sahibi olmaktan daha çok, ona sevgi ve bağlılık duymaktır:²⁵ Türkiye sınırları içinde bulunan (ve Ermenilerin Batı Ermenistan olarak adlandırdığı) büyük bir bölge ve Ağrı Dağı, Sevak’ın da dahil olduğu Ermeni milliyetçileri için kutsal bir mekân ve “vatan” toprağıdır.

Sevak, şiirinde resmettiği mekânla Ermenilere ait olduğunu varsaydığı tarihi geçmiş arasında bir bağ kuruyor. Eserde kullanılan üslup, şairin yarattığı vatan imgesi aracılığı ile tanımladığı milliyetçi ideolojiyi radikal bir bağlılıkla savunuyor. Şair, “*Bizim, yalnızca bizim, Ağrı Dağı'mız var,*” derken bir taraftan, başka bir devletin (şiirin yazıldığı dönemde ve bugün Türkiye’nin) sınırları içinde yer alan Ağrı Dağı’nı açıkça sahipleniyor, diğer taraftan, yüceliğin sembolü olarak sunduğu Ağrı Dağı aracılığı ile Ermeni halkını (tek ulustan ibaret olan) seçilmiş kutsalların listesine dahil ediyor ve tüm dünya halklarını ötekileştiriyor.

24 Paruyr Sevak, “Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler”, 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/03/22/%D6%84%D5%Ab%D5%B9-D5%A5%D5%B6%D6%84-%D5%A2%D5%A1%D5%B5%D6%81-%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%A5%D5%B6%D6%84/>

25 Anthony D. Smith, *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, S.25.

Sevak'ın, 11 Aralık 1950 yılında yayımlanan ve 38 dizeden oluşan "Հայաստան" ("Ermenistan") şiirinde sunulan bilgilerden şairin betimlediği coğrafyanın SSCB sınırları içerisindeki Ermeni Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olduğunu anlıyoruz. Şiirde anlatılan Ermenistan geçmişiyle ve bugünüyle diğerlerinden yüce ve ayrıcalıklı, sağlam bir geçmişe sahip olduğu kadar da genç ve dinamik, savaşçı kimliği ve bereketli toprakları olan bir yerdir. Sevak, Ermenistan'ın simgesi olabilecek meyveleri (kayısı, üzüm, şeftali), mekânları (Zvartnots Katedrali, Sevan, Erivan, Artaşat), kişiyi (Komitas) ve efsaneyi (Sasun'un asilerini) anarken, Ermeniliğin ve vatan kavramının birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu vurgulamıştır.

*"Şirin adım!
Soylu adım!
Çilekeşim!
Yiğidim!
Sen eskilerin arasındaki ak saçlı,
Yenilerin arasındaki genç ve toy,
Sen asma şıvgını,
Acıları su, kendisi kum,
Sen kavağın gür yaprağı,
Nehrin üzerine serilmiş iğde,
Sen, viran olmuş bir hisar ve bir kale,
Parşömen bir kitabın sayfası

Sen yıkılmış mabet Zvartnots,²⁶
Komitas'ın Kayısı Ağacı²⁷
Sen derin vadideki su değirmeni,
Sen sabanın çeke çeke söylediği tatlı şarkı,
Parlayan pulluğun gümüşi demiri,
Sen ok, mızrak, kargısın yontulmamış!
Sen baba ocağının bacasındaki duman,
Sen yazısız roman! Sasunlu delişişek!..
<...>*

26 652 Yılında Katolik İii. Nerses Tarafından İnşa Edilmiş Tapınak. Ermenistan'ın Armavir Bölgesi'nin Eçmiadzin Şehrinde Bulunmaktadır.

27 Kayısı Ağacı, Vartapet Komitas'a (1869-1935) Ait Bir Şarkıdır.

*Sen meyve ambarı!
Altın üzüm şarabının mahzeni,
Sen tüylü şeftali, sen köpük gibi beyaz ekmek,
Artaşat'ın karagöz üzümü,
Sen Sevan'ın alev alev dalgası,
Erivan'ın sütunu, dayanağı!
Sen sığınak, ses edilen deniz feneri
< ... > (Ermenistan)²⁸*

Vatan, bir milleti bir arada tutan en kutsal mekândır. Aynı zamanda vatan, milleti oluşturacak unsurların kaynağıdır. Ancak vatan imgesi Anthony Smith'in de dile getirdiği gibi etnik milliyetçiliğin özelliği olan *özel bir yurtla bağ* kurma işlevini de üstlenebiliyor. Böyle durumlarda vatan imgesi aracılığı ile bireyde bir yere aitlik hissi uyandırılarak kutsal mekân ve birey arasında bağ kurulabiliyor. Enver Özkalp'ın görüşüne göre ise, bir toplumdaki edebilenin şartlarından birisi de ortak bir toprak parçasına sahip olmaktır.²⁹ Böylece aitlik hissi bireyden topluma, toplumdaki da ortak bir toprak parçasına ait olmaya geçer. Bu durumda vatan, birey üzerinden gerçekleşen bir kavram ve bireyin de üzerinde olan bir unsur olarak zuhur eder ve bireyin de üzerinde olan vatan o topluluğa ait en güzel yere ve koşulsuzca kabul edilen kutsal bir mekâna dönüşür. Sevak ise “Üç Sesli Ayin”in dizelerinde vatani şöyle tanımlar:

*< ... >
vatan şudur, aramayanlar.
vatan şudur, bulanlar
başlangıç, doğum ve edebiyet,
Demek ki o kaybolmuyor da.
< ... >
vatan kaybolmamıştır,
< ... > (Üç Sesli Ayin)³⁰*

Sevak'ın “Ermenistan” başlığını anlatan şiirlerinde çizdiği resimlerdeki Ermenistan vatandır ama onun vatan imgesi yarattığı başka şiirleri de vardır,

28 Paruyr Sevak, “Ermenistan”, 14.6.2015, <http://Votanavorner.E-Monsite.Com/Pages/Paruyr-Sevak.Html>

29 Bkz. Murat Saban, “Uluslararası Siyasal Sistem Bağlamında Etnik Milliyetçilik Temelli Şiddet Hareketleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamza Uygun, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Niğde, 2009, I. Bölüm, S. 14.

30 Paruyr Sevak “Üç Sesli Ayin” 14.6.2015, <https://Paruyrsevak.Wordpress.Com/2012/03/18/%D5%A5%D5%Bc%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B5%D5%B6-%D5%Ba%D5%A1%D5%Bf%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3/>

Türkçe karşılığı “Üç Sesli Şarkı” olan «Երգ երաձայն» ([Yerg yeradzayn]) gibi.

“Üç Sesli Şarkı” 3 Ocak 1960 tarihinde Tiflis’te yazılmıştır. Üç ana bölümden ve yüz beş dizeden oluşan şiirin içeriği üç ayrı ses tarafından aktarılmıştır. Sevak diğer şiirlerde güçlü bir vatan imgesi çizerken bu sefer vatan sevgisi karşısında ezilen milliyetçi bir birey imgesi yaratır. Şair eser boyunca vatan sevgisini anons etmek için “Ah benim vatanım!..” dizesini altı kez tekrarlıyor.

Ermenilere göre de Mesrop Maşots’un Ermeni alfabesini buluşu Ermeniliklerini korumaları açısından çok önemlidir. Çünkü Ermeni alfabesi ve Ermeni dili geçmişte olduğu gibi bugün de Ermenileri birleştiren ve milli farkındalık yaratan bir unsur olmuştur.

İLK SES

Ah benim vatanım!..

Hayatım boyunca dilini öğrenmeye çalıştım

Ama öğrenemedim hatasız konuşmayı.

Hatasız konuşmayı Seni senle,

Dilim dolaşıyor hiç geçmeyen heyecandan.

< ...> (Üç Sesli Şarkı)³¹

Dil, milleti birleştiren en önemli varlıklardan biridir. Dil, toplulukları birbirinden ayıran veyahut ötekileştiren bir unsur olarak da karşımıza çıkar. Böylece dil *ortak kültürü*

diğerlerinden farklı kulan bir unsur olmaktadır. Mehmet Kaplan dil için, “*sıkı sıkıya milli varlığa ve topluma bağlıdır*”³² yorumunu yaparken, dilin milletlerle birlikte var olduğunu vurgulamış vedilinaını zamandatoplumların kendini ifade edebilme gücü olduğunu belirtmiştir. Nitekim Ermenilere göre de Mesrop Maşots’un Ermeni alfabesini buluşu Ermeniliklerini korumaları açısından çok önemlidir. Çünkü Ermeni alfabesi ve Ermeni dili geçmişte olduğu gibi bugün de Ermenileri birleştiren ve milli farkındalık yaratan bir unsur olmuştur. Buradan yola çıkarak milliyetçiliği ideoloji olarak benimsemiş, savunmuş ve benimsetmeye çalışmış birisi olarak Paruyr Sevak için dil kutsaldır değerlendirmesini yapabiliriz, bu düşüncüyü temellendirmek için, şairin anadili konu olarak işlediği bir şiirini incelemek yerinde olacaktır. Bu amaçla örnek olarak şairin 29 Ocak 1961 tarihinde Erivan’da yazdığı 73 dizelik “Մայրենի լեզուն” [Mayreni lezu] (“Ana Dili”) şiirini seçtik.

31 Paruyr Sevak “Üç Sesli Şarkı” 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/28/%D5%A5%D6%80%D5%A3-%D5%A5%D5%Bc%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B5%D5%B6/>

32 “Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili-I Ders Notları”, [http://Atauzem.Atauni.Edu.Tr/Dosya/Ortak/Materyal/T%C3%Bcrk%20dili%20i-%C3%9cnite%201.Pdf\(12.5.2015\).](http://Atauzem.Atauni.Edu.Tr/Dosya/Ortak/Materyal/T%C3%Bcrk%20dili%20i-%C3%9cnite%201.Pdf(12.5.2015).)

“Ana Dili” başlıklı şiirde ana diline duyulan büyük sevgi ve saygıya paralel olarak dilin bir millet için ne anlamlara geldiği de vurgulanır: Kadim bir varlık olarak dil, milleti ve devleti muhafaza eden varlık olarak dil, geçmişini bugüne taşıyan varlık olarak dil, geleceğe yönelen bir varlık olarak dil, kutsal bir varlık olarak dil gibi.

*Sen büyük geçit törenimizin önderi,
Ve tarihimizin en büyük divanı,
Dürüstlüğümüzün timsali,
Düşüncelerimizin koruyucusu, ruhumuzun dayanağısın.*
<...>
*Sen ahizemizsin geçmişe uzanmış,
Ve megafonumuzsun geleceğe yönelmiş.
Sen mukaddesimizsin Mesrop'un kutsadığı,
Narekatsi'nin takdis ettiği.*
<...> (*Ana Dili*)³³

Sevak, milliyetçi söylemlerinde ırkçı bir tutum sergiler: Şiirlerinde kullandığı kan metaforu onun ırkçı tutumunun yansımasıdır. Onun şiirlerinde, kan metaforuna ilave olarak soy ve köken vurgusu da vardır. Bunun için, Sevak'ın 25 Ekim 1946 da kaleme aldığı “Անմահները հրաւիրում են” ([Anmahneri hramayum en]/“Ölümsüzler Emrediyor”) başlıklı şiirini örnek verebiliriz. Eser 58 dizeden oluşuyor. Şair, bu eserde kan motifini iki farklı anlamda kullanmıştır. İlk anlamında kan, damarlarda akan kırmızı renkli sıvıdır, “*Sanki temizlenir, kalbim arınır*”, “*Onların dökülen kanlarının temizliğiyle*” dizelerinde olduğu gibi. İkinci anlamında ise kan, soy demektir, “*Bizim kanımız gibi parlak ve ölümsüz ol*,” dizesinde dile getirildiği gibi. Sevak örnek verdiğimiz ilk dörtlükte “ölümsüzlerin” (vatan için savaşanlar) dökülen kanlarının temizliğinden ve değerinden, ikinci örneğimizde ise Ermeni milletinin kanının yani soyunun ihtişamından ve ebedî oluşundan bahseder. Böylece şair vatan için savaşanların kanını ve onların soyundan olanları överek yüceltir:

*Hatırla ve şan ver bize, tüm şehitlerimize,
Gururla şarkı söyle yaşayanlarına da,*

33 Paruyr Sevak, “Ana Dili, 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/28/%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D6%80%D5%A5%D5%B6d5%Ab-%D5%Ac%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82/>

*Şarkının içinde ol, savaş kahramanı olarak.
Sev, ama düşmanını unutma.<...>
(Ölümsüzler Emrediyorlar)³⁴*

Paruyr Sevak'ın analizini yaptığımız lirik eserleri içinde “Üç Sesli Ayin”in (Եռաձայն պատարագ) özel bir önemi vardır. Üç Sesli Ayin'in önemi 1915 olaylarına değinmesinden ve sözde soykırım iddiaları üzerine kurulmasından ileri gelmektedir. Sevak, iddia edilen soykırımın tarihi olan 1915 yılını ve de ölenlerin sayısının iki milyon olduğu iddialarını sembolleştirir:

*<...>
2 milyon insan ve haç yükseldi,
2 milyon haç dikilmedi toprağa,
2 milyon haç mezar taşı olarak oyulmadı,
Çünkü... Basit bir tabut
Öyle görünüyor ki tanrı gibi bir şeye dönüştü:
İnsan layık değil onu görmek için tek bir şansa bile...
<...>
1915 yılında...
Ve o yıldaydı,
Tüm bir milletin dualarının dudaklarında donduğu,
Ağzlarında pıhtılaştığı,
Ağızdan dökülen kan misali
Bu sırada köpeklerin duası işitildi sahipsiz gökyüzünde...<...> (Üç Sesli Ayin)³⁵*

Birsen Karaca da “Ermeni İddiaları ve Algı Mekanizmaları” adlı makalesinde 24 Nisan 1915 tarihinin metaforik bir anlam taşıdığına vurgu yaparken şu tespitlerde bulunur:

1. Bu tarihe gönderme yapılarak Ermenistan'ın başkenti Erivan'da bir soykırım anıtı inşa edilmiştir (bu anıt 1965 tasarlanmış iki yıl sonra da tamamlanmıştır).

34 Paruyr Sevak, “Ölümsüzler Emrediyorlar”, 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/15/%D5%A1%D5%B6%D5%B4%D5%A1%D5%B0%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8%D5%B0%D6%80%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%A5%D5%B6/>

35 Paruyr Sevak, “Üç Sesli Ayin”, 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/03/18/%D5%A5%D5%Bc%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B%D5%B6%D5%Ba%D5%A1%D5%Bf%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3/>

2. 24 Nisan 1915 tarihinin dünya kamuoyuna sunulan Ermenice özel bir adı var: *Metsyeğern*.³⁶

Bu tespitlerden yola çıkarak Paruyr Sevak, hem metaforlaşmış yapılar kullanmış hem de milliyetçi söylemlerini yaptığı bilgi tahrifatı üzerinden kurgulamıştır yargısına varabiliriz. Sevak, Ermenilerin 24 Nisan 1915 yılında olduğu iddia edilen kayıplarını³⁷ ayin aracılığı ile anarken, soykırım yapıldığına dair kesin yargılar sunmuş ve okura sorgulama fırsatı bırakmamıştır. Böylece Sevak, bireylerde başka bir topluma karşı nefret ve düşmanlık tohumları ekerek milli bilinci oluşturmaya çalışmış ve bu milli bilinç Türk'e karşı nefret ve düşmanlık üzerinden yükseltilmiştir:

< ... >

Ve kurbanların sayısı beşi geçti, altıya ulaştı:

Yarım milyon

Ve

Bir

Bir milyon

Ve

Bir buçuk

Ve hepsi masum,

Hepsi günahsız ...

< ... >

Korkunç Bozkurt'un karanlık beyninde

Gör koca bir milletin toptan öldürülüşünü,

< ... >

Demek ki çok korkunç bir talih var,

Ölüm zamansızdır,

Kötülük ve katliam gibi... < ... > (Üç Sesli Ayin)³⁸

36 Birsen Karaca, "Ermeni İddiaları Ve Algı Mekanizmaları", Başlıklı Bildiri Metni, *Kadim Dostluğun Yüz Yıllık Açmazında Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 08-11.04. 2015.

37 Ermeni İddiaları Çerçevesinde Anlatılan Öykülerdeki Kayıplar, Soykırım Günü Olarak Anılan 24 Nisan 1915 Tarihinde Gerçekleşmemiştir. Bu Tarihte Osmanlı İmparatorluğunu İçerden Yıkma Hazırlığı İçerisinde Bulunan Komitacılar Tutuklanmış, Komiteler Kapatılmış Ve Belgelerine El Konmuştur. Bkz. Birsen Karaca, "Ermeni İddiaları Ve Algı Mekanizmaları" Başlıklı Bildiri Metni *Kadim Dostluğun Yüz Yıllık Açmazında Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 08-11.04. 2015.

38 Paruyr Sevak, "Üç Sesli Ayin", 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/03/18/%D5%A5%D5%Bc%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B%D5%B6%D5%Ba%D5%A1%D5%Bf%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3/>

Bugün Ağrı Dağı imgesi Ermenilerin milli duygularını beslemek için her alanda kullandığı bir sembol haline gelmiştir. Nitekim özellikle milliyetçi söyleme sahip şair ve yazarlar, Ağrı Dağı'nı Ermeni edebiyatında simgesel anlamlar taşıyan bir sembole dönüştürmüştür. Ağrı Dağı artık Ermeniler için 1915 olaylarının, kaybedilen toprakların özlem ve acı dolu ifadesi olmuştur. Paruyr Sevak'ın şiirlerinde de Ağrı Dağı sık kullanılan bir simgedir. Sevak, Ağrı Dağı ile ilgili şu anlam yüklemelerini yapmaktadır: Ağrı Dağı Ermenilerindir, onun başka bir ülkenin sınırlarında olması bunu değiştiremez ve de Ağrı Dağı demek Ermeni demektir. Bu tespitimize “Biz Azız, ama Bize Ermeni Derler”, “Üç Sesli Ayin” ve “Üç Sesli Şarkı” başlıklı şiirler kaynaklık etmiştir:

< ... >

Yakındır onlar ancak ulaşılmazdır,

O dağ gibi,

Ki o senin damgan oldu. (Üç Sesli Şarkı)³⁹

***Bugün Ağrı Dağı imgesi
Ermenilerin milli
duygularını beslemek için
her alanda kullandığı bir
sembol haline gelmiştir.***

Ermenilerin tarih algısına hâkim olan ve primordialist yaklaşım olarak da değerlendirebileceğimiz kadimlik vurgusu edebiyat alanında da sirayet etmiştir. Nitekim Paruyr Sevak da milletin eski zamanlardan beri var olduğu inancındadır. Bu bakımdan şairin eserlerinde de kadimliğe vurgu yapılır:

Gerçek şu ki yüzyıllardır hayattayız, (Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler)⁴⁰

Analizini yaptığımız eserlerde karşımıza çıkan milliyetçi söylemlerinde gözden kaçırılmaması gereken unsurlardan birisi de ötekileştirme. Temelde amacı milli bilinci beslemek ve yükseltmek olan şair ötekileştirmeyi araç olarak kullanmaktadır. Böylece öteki üzerinden “biz”i yaratır. “Biz”i öteki üzerinden temellendirirken ötekiyi negatif değerler üzerinden kurgular. Asuman Susam *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema* adlı eserinde, “*Soyut bir ötekiyle kavga her zaman kolay olmuştur. Ulus-devletler de kuruluşlarında “şanlı”*

39 Paruyr Sevak, “Üç Sesli Şarkı”, 14.6.2015, <https://Paruyrsevak.Wordpress.Com/2012/02/28/%D5%A5%D6%80%D5%A3%D5%A5%D5%Bc%D5%A%D5%B1%D5%A1%D5%B5%D5%B6/>

40 Paruyr Sevak, “Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler”, 14.6.2015, <https://Paruyrsevak.Wordpress.Com/2012/03/22/%D6%84%D5%Ab%D5%B9-%D5%A5%D5%B6%D6%84%D5%A2%D5%A1%D5%B5%D6%81-%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%A5%D5%B6%D6%84/>

tarihlerinin ve kahramanlıklarının arkasında bir ebedi düşman algısı yaratarak hayali cemaat algısının içinden kurguladıkları düşmanla, yabancıyla, ötekiyle kendi varoluşlarını onaylatmışlardır,”⁴¹ der. Bu bilgiyi araştırma konumuz bağlamında değerlendirirsek, öteki karşısında var edilmeye çalışılan Ermenilik olumlanırken, *ötekilerin* nefret ve aşağılama söylemine maruz kaldığı net olarak görülebilir. Sevak da eserlerinde ötekine duyulan ihtiyaçtan faydalanarak Ermeni kimliğini oluşturuyor. Bu kimlik “Ölümsüzler Emrediyorlar”ın dizelerinde yenilmez ve kahraman Ermeni iken, “Ana Dili”nin dizelerinde dilini korumak adına diğer halkları ve onlar için önemli bireyleri kötüleyen, “ Üç Sesli Ayın”nda de kendi kutsalı dışındakileri kutsal saymayan bir kimliktir. Örnekleylelim:

Asrın nefesini, damarlarınla kanınla hisset!
Bizim kanımız gibi parlak ve ölümsüz ol,
Hatırla, birlikte kurtardık bütün dünyanın kaderini
Ve kurtaracağız daha da.<...>(Ölümsüzler Emrediyorlar)⁴²

<...>
Seni! Bizim Hayk’tan ve Aram’dan <gelen> köklerimiz,
Alamadılar seni bizden,
Ne Arami entrikasıyla!
Ne hain Bizans sevgisiyle!
Ne Ahriman’ın korkunç oklarıyla!
Ne İsa’nın bedeniyle ve ruhuyla!
Ne Muhammed’in ezen ayaklarıyla!
Ne doğrulukla!
Ne de yalanlarla!
<...>(Ana Dili)⁴³

Sevak’ın eserlerinde tespit ettiğimiz etnik milliyetçiliğe işaret eden unsurları aktarırken şairin milliyetçi motivasyonla bireylere empoze etmek istediği bir

41 Asuman Susam, *Toplumsal Bellek Ve Belgesel Sinema*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, S.37.

42 Paruyr Sevak, “Ölümsüzler Emrediyorlar”, 14.6.2015,
<https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/15/%D5%A1%D5%B6%D5%B4%D5%A1%D5%B0%D5%B%D5%A5%D6%80%D5%A8%D5%B0%D6%80%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B4%D5%A5%D5%B6/>

43 Paruyr Sevak, “Ana Dili”, 14.6.2015,
<https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/28/%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D6%80%D5%A5%D5%B6%D5%Ab-%D5%Ac%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82/>

başka öge olan düşman motifi de lirik metinlerinde yer almaktadır. Böylece şair, bireylerde kendisinin sınırlarını belirlediği bir düşman algısı yaratmaktadır. Bu bağlamda Sevak, gaddar, vahşi, zalim, tembel gibi olumsuz sıfatlar kullanarak gerekirse öldürülecek ve intikam alınabilecek düşman imgesi çizer. Bu düşman imgesi analiz yapılan eserlerde Sevak açısından mutlak kötü olan Türk'tür. "Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler", "Ana Dili" ve "Üç Sesli Ayin" dizelerinde düşman motifine rastlamak mümkündür:

<...>

Biliriz düşmanın kemiğini delmeyi (Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler)"⁴⁴

"<...>

Vahşiler, bizi birçok şeyden mahrum bıraktı.

<...>

Eliyle ellerimizi kesti,

Kesti kulak ve ayaklarımızı,

Keskin hançerlerle çıkardı gözlerimizi,

Dilimizi de kökünden kesti,

<...>(Anadili)⁴⁵

SONUÇ

Sevak'ın milliyetçi söylemlerinin etnik milliyetçiliğe özgü özellikler taşıdığını görüyoruz. Paruyr Sevak, "Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler"de Ermeni ırkını yüceltirken, "Ana Dili"nde Ermeni dilini överken, "Üç Sesli Şarkı" ve "Ermenistan"da vatan sevgisini dile getirirken, "Üç Sesli Ayin"de din unsurunu kullanarak paylaşılan ortak anıları 1915 olaylarıyla sınırlandırıp kadim olduğu iddia edilen tarihi tek bir güne 24 Nisan 1915 tarihine indirgerken ve de Türkiye'nin bir parçası olan Ağrı Dağı'nı kutsallaştırıp sembolleştirerek sahiplenirken, yine bu şiirlerin bazılarında kendisiyle ters düşerek kadimlik olgusuna vurgu yaparken kullandığı üslup ve anlatım konumu ve anlatım tutumuyla radikal milliyetçi bir profil sunuyor. Bu durum için, Sevak'ın da Ermeni edebiyatında 19. yüzyıldan itibaren yükselen milliyetçiliğin etkisiyle

44 Paruyr Sevak, "Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler", 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/03/22/%D6%84%D5%Ab%D5%B9%D5%A5%D5%B6%D6%84%D5%A2%D5%A1%D5%B5%D6%81%D5%B0%D5%A1%D5%B5%D5%A5%D5%B6%D6%84/>

45 Paruyr Sevak, "Ana Dili", 14.6.2015, <https://Paruyrservak.Wordpress.Com/2012/02/28/%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D6%80%D5%A5%D5%B6%D5%Ab-%D5%Ac%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82>

nefret söylemine angaje olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Diğer taraftan, bu söylemlerin gerekçesi ne olursa olsun onun eserlerde yaratılan mutlak kötü olarak tanımlanan “Türk”ün Ermeniye karşı bir soykırım gerçekleştirdiğinin iddia edilmesi, sözde soykırımda ölenlerin sayısının 2 milyon olarak sembolleştirilmesi ve başka bir halka (Türk’e) karşı nefret ve intikam duygusunun doruk noktasına çıkarılması göz ardı edilemeyecek kadar nettir. Bu da şairin *biz* Ermeni ve *öteki* Türk arasında oluşturduğu negatif kutuplaşmayı tetikleyen tutumuyla açıklanabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Adorno, Theodor W., *Kültür Endüstrisi “Kültür Yönetimi”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Bardakçıyan, Kevork B., *Modern Ermeni Edebiyatı*, Aras Yayınları, İstanbul, 2013.
- Karaca, Birsen, *Sözde Ermeni Soykırımı Projesi//Toplumsal Bellek ve Sinema*, Say Yayınları, İstanbul, 2006.
- Minassian, Anaide Ter, *Ermeni Devrimci Hareketi’nde Milliyetçilik ve Sosyalizm, 1887-1912*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.
- Moran, Berna, *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008
- Saroyan, William, *Ödlekler Cesurdur*, Aras Yayıncılık, İstanbul, 2010.
- Smith, Anthony D., *Milli Kimlik, İletişim Yayınları*, İstanbul, 2010.
- Susam, Asuman, *Toplumsal Bellek ve Belgesel Sinema*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Makaleler:

- Eryılmaz, Doğanay, “Ermeni Literatüründe Anıların Niteliği ve Yazılış Amaçları”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 39, 2011, s.187-212.
- Uluşınar, Ercan Cihan, “Ermeni Sanal Gruplar Üzerine Netrografik Bir Araştırma: Facebook’ta Ermeni Gruplar”, *Ermeni Araştırmaları Dergisi*, Sayı 36, 2010, s. 219-246.

Tebliğ:

- Karaca, Birsen, “*Göç Olgusu ve Edebiyat*”, KIBATEK Göç ve Göçmenlik Sempozyumu, 2005.
- Karaca, Birsen, “Ermeni İddiaları ve Algı Mekanizmaları”, başlıklı bildiri metni, *Kadim Dostluğun Yüz Yıllık Açmazında Türk-Ermeni İlişkileri Uluslararası Sempozyumu*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, 08-11.04. 2015.

Tezler:

Akter, Ahmet, “Tehcir Öncesi Vilayati-Sitteden Amerika’ya Ermeni Göçü”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İnkılabları Enstitüsü, İzmir, 2006.

Eryılmaz, Doğanay, “Fransız, Ermeni ve Türk Literatüründe Anı Türü”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Birsen Karaca, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ermeni Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, Ankara, 2011.

Saban, Murat, “Uluslararası Siyasal Sistem Bağlamında Etnik Milliyetçilik Temelli Şiddet Hareketleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamza Uygun, Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Niğde, 2009.

İnternet Kaynakları:

Burcu, Ebru, “Ömer Seyfettin’den ‘Millî Benliğe Dönüş’ Çağrısı: Primo Türk Çocuğu”, Bilig, Sayı 30, Yaz/ 2004, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423873431.pdf>, s.141-149.

Ecevit, Yıldız, “Çağdaş İsviçre-Alman Edebiyatına Genel Bir Bakış”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 1-2, Cilt 34, 1990, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1249/14283.pdf>, s.81-88, (10 Aralık 2013).

Esayan, Markar, “Doğduğu Yerde Bir Sürgün: William Saroyan”, *Taraf Gazetesi*, 01.09.2008, <http://www.arsayayincilik.com/press.php?i=21>, (15 Ocak 2014).

İpek, Nedim, “Anadolu’dan Amerika’ya Ermeni Göçü”, *OTAM*, Sayı 6, 1995, http://dergiler.ankara.edu.tr/detail.php?id=19&sayi_id=1152, s.257-280, (13.04.2014).

Kürkçüoğlu, Feza, “William Saroyan Yüz Yaşında”, *Birgün Gazetesi*, 31.08.2008, <http://www.arsayayincilik.com/press.php?i=546>, (15 Ocak 2014).

Türk Dil Kurumu resmi İnternet Sayfası, “güdümlü maddesi” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.52a73be0112dc2.28207119 (09.12.2013).

“Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Türk Dili-I Ders Notları”,
<http://atauzem.atauni.edu.tr/dosya/ortak/materyal/T%C3%BCrk%20Dili%20I-%C3%9Cnite%201.pdf>(12.5.2015).

“Paruyr Sevak (1924-1971)”, 20.7.2012,
<http://www.littlearmenia.com/html/poetry/poet.asp?id=4>

Paruyr Sevak, “Biz Azız, Ama Bize Ermeni Derler”, 14.6.2015,
<https://paruyrservak.wordpress.com/2012/03/22/%D6%84%D5%AB%D5%B9-%D5%A5%D5%B6%D6%84-%D5%A2%D5%A1%D5%B5%D6%81-%D5%B0%D5%A1%D5%B5-%D5%A5%D5%B6%D6%84/>

Paruyr Sevak, “Ermenistan”, 14.6.2015,
<http://votnavorner.e-monsite.com/pages/paruyr-sevak.html>

Paruyr Sevak “Üç Sesli Ayin” 14.6.2015,
<https://paruyrservak.wordpress.com/2012/03/18/%D5%A5%D5%BC%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B5%D5%B6-%D5%BA%D5%A1%D5%BF%D5%A1%D6%80%D5%A1%D5%A3/>

Paruyr Sevak “Üç Sesli Şarkı” 14.6.2015,
<https://paruyrservak.wordpress.com/2012/02/28/%D5%A5%D6%80%D5%A3-%D5%A5%D5%BC%D5%A1%D5%B1%D5%A1%D5%B5%D5%B6/>

Paruyr Sevak, “Ana Dili, 14.6.2015,
<https://paruyrservak.wordpress.com/2012/02/28/%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D6%80%D5%A5%D5%B6%D5%AB-%D5%AC%D5%A5%D5%A6%D5%B8%D6%82/>

Paruyr Sevak, “Ölümsüzler Emrediyorlar”, 14.6.2015,
<https://paruyrservak.wordpress.com/2012/02/15/%D5%A1%D5%B6%D5%B4%D5%A1%D5%B0%D5%B6%D5%A5%D6%80%D5%A8%D5%B0%D6%80%D5%A1%D5%B4%D5%A1%D5%B5%D5%B8%D6%82%D5%B4-%D5%A5%D5%B6/>

Ansiklopedi:

Հայկական սովետական հանրագիտարան, հայկական, ՍՍՀ
Գիտությունների ակադեմիա, հատոր.10, Երևան, 1974, էջ.241.